

En gammel Thybo fortæller-

Det er fhv. Gaardejer Johannes Thomsen, forhen Villerup, som er Fortælleren. Han er født 29. Januar 1869 og har altid været en historisk interesseret Mand. Efterfølgende er et Uddrag af hans Erindringer, som han har stillet til Raadighed for Aarbogen.

NAAR DER FORTÆLLES, at der engang her i Thy har været henimod 30 Vandmøller, forstaar vi, at Egnen tidligere maa have set helt anderledes ud, end det nu er Tilfældet. Jeg husker fra Aarene 1875-80 alle de Moser, Damme og Kær, der var paa de lavere Steder. Vi undrede os over, hvor alle de Aal og Gedder dog var komne fra, men Forklaringen er jo ligetil: Da Vandstanden sank, blev Fiskene tilbage paa de lavere Steder, hvor de endnu en Tid fristede Livet. Det varede ikke længe, før der kun var en enlig Gedde tilbage, som vi Børn hagede om saa længe som muligt. - I alle Kærene og Moserne var der gerne Vandsamlinger, og jeg husker saa godt den Larm, Maager og Terner holdt for at værne deres Reder. Nu er alt dette forbi, Vandet er ikke mere, Fiskene og Fuglene heller ikke. Landskabet er ligesom blevet fattigere.

Disse Kær og Marker havde alle deres Navne, som ikke længere kendes. Langt tilbage i Tiden laa Gaardene samlede i Klynge, og de store Kær og Marker laa langt borte; da var det nødvendigt med disse Navne; men da der blev Beboelse over det hele, blev Navnene ikke benyttet; de forsvandt.

Habæk i Bedsted har ogsaa haft en Vandmølle. 1820 kunde gamle Folk huske fra deres Barndom, at den blev benyttet, men kun om Vinteren og Foraaret. Efterhaanden som der blev for lidt Vand, var det forbi.

I Gaarden boede Niels Habæk. Han var i Armod. Marken vestpaa, som var det bedste, gav kun lidt, og det østpaa gav endnu mindre; Brunheden, som det hed Nord for Vejen, gav ingenting. Hans faa magre Kreaturer søgte sydpaa ned mod Aaen, hvor der var lidt grønt; men dér gik de let i Bløde, og Naboerne maatte hjælpe dem op.

Habæk var Fæste til Tandrup. Men sin Afgift kom Niels Habæk langt tilbage med, og det kunde jo ikke blive ved at gaa. En Dag kom Fogden: "Nu skal du ud, Niels!" "Nej, jeg vil ikke". Men saa tog Fogden ham i Kraven og trak ham ud ad Døren.

Den næste Ejer var Anders Larsen og hans Kone Karen, unge Folk, der før havde boet i et Hus uden Jord. Nu blev de Fæstere, det var jo dagligt Brød, og det var meget i de Tider; men om Vinteren blev Anders syg og døde.

I Habæk laa, som det var Skik, Stuehus og Udhus langt fra hinanden. Anders havde for Skik om Morgenen at løbe over Gaarden for at give Hestene det første Foder og saa i Seng igen. Men da han, som Brug var, laa uden Skjorte, var det en kold Tur en Vintermorgen, og det var vel Grunden til hans Sygdom og Død.

Karen giftede sig siden med Chr. Brogaard, en ældre Ungkarl; i dette Ægteskab fødtes min Moder 1838.

De var meget overtroiske i Habæk. Øst for Habæk boede Ole Larsen; han var en berygtet Heksemester og ejede en Cyprianus. Han havde ogsaa nogle Piger, der

kunde hekse, og kunde en af dem faa stukket en Messingnaal i Øret paa et Dyr, kunde det ikke leve. En Dag kom en Pige, der hed Kirsten, til Habæk. Karen var ikke glad ved det og lagde Mærke til, om hun tog sig noget særligt for. Kirsten fik dog lukket Døren op til Grisen, og ganske rigtigt døde den snart efter. En Aften saa Karen en stor, sort Hund luske omkring Gaarden; hun var bange for, at det var Den Slemme, der søgte at lægge sig i Folks Senge. -

Ved en Barnedaab sagde en Kone: Husk at stikke en Uldnaal i Barnets Tøj! Det skulde værne mod ondt. Ved Barnedaab fik de Kaffe paa en hvid Dug.

Der var ellers megen Fattigdom baade i Huse og Gaarde. I "Søndergaard" skete det en Dag, at Tjenestdrengen kom til at slaa Grødfadet i Stykker, hvad der var saa meget værre, som det var deres eneste Fad, og Konen maatte saa sætte Gryden paa Bordet.

Et Rim dengang lød:

I "Brydbjerg" haar de mure' Weg';
i ajer Go'er er de færre aa teg'.

De fattige laante tit Tøj i Gaardene, naar de skulde noget ud. - Min Moder var med sin Moder hos en fattig Familie. Konen sad paa deres eneste Stol; Bordet var en Kasse, og Børnene var klædt i Pjalter. De sad og spiste Røræg og spurgte hele Tiden, omde tog for meget. Sengen var en sammentømret Kasse med Pjalter og Stykker af Sække.

Det var tit, at 10-12 Aars Børn, ja yngre, blev sendt ud om Morgenen uden Mad. De fik saa anvist Vej til Gaardene, hvor de skulde bede om noget at spise. En lille Pige kom saaledes til Ørum By; hun gik ind et Sted, men der var ingen i Stuen. Paa Bordet stod Levninger fra Davren, og sulten som hun var, spiste hun al Maden og gik saa igen videre mod Tølbøll. Senere kom hun paa Tilbagevejen igen til Gaarden, og da stod Manden udenfor og spurgte, om hun havde spist al deres Davre, hvortil hun svarede ja. Saa tog han hende med ind og forsynede hende rigeligt med mere Mad.

- I Gaardene brændte alle Brændevin, og dette besørgede Kvinderne. Men derved fik de jo Smag paa det, og det varede længe, før det blev en Skam at drikke. Saa sent som i 1875 saa jeg enkelte gamle Koner, der tog en Dram. Som bekendt blev Brændevinsbrændingen forbudt, og Sognefogden kom ogsaa til Habæk og forlangte Redskaberne.

I 1848 blev der paa Brunhede ved Habæk holdt Vaabenøvelser. I mit Barndomshjem var der et Spyd paa $\frac{5}{4}$ Alen; det skulde sættes paa et Skaft og sagdes at være lavet til den Lejlighed.

Min Moder gik jo til Tandrup med Mad til Hovfolkene. Det var mest Grød og Pandekager, fordi det kunde holde sig varmt. Naar Høsten var forbi, blev der holdt Høstgilde med Hovfolkene; men det var rigtignok for deres egen Regning; dog fik de Øl fra Gaarden, men Gildet gik da mest ud paa at drikke Brændevin.

Habæk blev købt til Selveje 1848 for 900 Daler. Nu skulde de Penge jo forrentes, og da der var Krise for

Landets Pengevæsen, blev Østmarken solgt fra for at faa Gælden ned.

Fæstevæsenet var paa en Maade godt, man havde dagligt Brød, og Afgiften var rimelig; men der var ogsaa højst uheldige Sider derved. Saaledes var Hesteholdet for stort for Hoveriets Skyld, og Hestene aad Havren. Og hvad der var værre: Folkeholdet var ogsaa for stort, saa der tit gik voksne Børn hjemme, der ikke kunde faa Jord til egne Hjem, fordi det ikke kunde udstykkes fra Fæstegaarden.

Alle de smaa Huse, der var i Tiden 1800-1870, havde i Reglen kun 1 Stue og 3-4 smaa Rum. Gulvet i Stuen var Lergulv, og der saa man ofte to Fordybninger efter Vuggens Gænger.

De unge Folk, der stiftede Hjem, maatte gaa i Dagleje og Kone og Børn delvis gaa ud at tigge.

Værst var det jo, naar de fattige blev gamle eller enlige, for saa kunde de ikke gaa ud at tigge. Men saa blev de sat paa Omgang: En Gaard skulde have en Mand eller Kvinde et vist Antal Dage, hvorefter de maatte gaa til en anden Gaard. Det var ikke alle Hjem, der var glade for den Indkvartering, og heller ikke de gamle holdt af det.

Omkring 1825 var der mange Faar. En Gaard kunde have 70-80, og det gav Uld og Skind til Tøj, næsten hele Beklædningen. Der blev slagtet mange. Bl. a. var der en Gaard, hvor der aarligt blev slagtet 12, og da de et Aar kun havde 11, var Konen noget betænkelig. Nu maa vi forstaa, at Gaardens Slagtning skulde slaa til ogsaa for Husmænd og Indsiddere, kort sagt for alle i Byen. Der var jo Føde nok til Faarene, som, naar der ikke var Korn, gik løse paa de store før Udstykningen uopdyrkede Jorder. Et Faar havde en Klokke om Halsen til at holde Flokken samlet.

Jeg har hørt, der var Steder, men vist ikke i Thy, hvor der paa et lille Stykke Jord fra Fæstegaarden byggedes et Hus, og saa svarede de lidt Afgift. Disse Folk kaldtes 8 Skillings-Mænd eller Gadestoddere. Udtrykket "Stodder", som jo er en Levning fra gammel Tid, blev brugt omkring 1877, ikke som Haansord, men som Levn fra gammel Tale, f. Eks.: Er æ Stodder hjemm'?

Et andet Ord var "Gudstoklæder", Navn paa det Klædestøj, der var i nogenlunde velstillede Folks Hjem.

Skolegangen var det smaat med. Der var en Pige, som hed Maren; hun havde aldrig gaaet i Skole, men hendes Moder havde lært hende nogenlunde at læse, og saa havde hun gaaet tre Vintre til Præst, men aldrig skrevet sit Navn.

Det blev mig fortalt, at Gaardmændene, naar de skulde handle, og det havde noget med Regning at gøre, saa brugte de selvlavede Metoder, som Præsteme morede sig meget over.

Der var i de gamle Hjem fra 1820 baade Bibel og Salmebog, dog i enkelte Hjem kun en Bibel; men de var til Gengæld storstillede og havde Træsider. Og saa var der katolske Billeder paa Væggen og en enkelt kongelig Person eller General i Glas og Ramme.

Der gik nogle Kræmmere og solgte Knive og Bliktøj, men Pengene var faa. Messinglysestager, Fyrfade og Strygejern fik man jo efterhaanden paa Gaardene, men Smaafolk kunde ikke anskaffe saadant.

Der var mange Strandinger, og saa kunde det jo hænde, at der kunde købes Sager af Kobber; man hørte tit

fortalt, at den Kedel eller den Gryde var fra en Strandingsauktion.

Lergryder var almindelige, men de taalte ikke Lueild, kun Gløder. Maden fik ikke Afsmag af dem, hvorimod det var Tilfældet med de første Jerngryder. Det var først, da de emailerede kom frem, at det var godt.

Arbejdslønnen for Haandværk var billig, og der lavedes Kar og Spande, Vinduer med smaa Ruder - thi Træ havde man, men Glas skulde købes - træakslede Vogne, Halmpuder til Trækdyrene, Trælygter og Trælysestager. Der købtes Hamp, og saa lavede gamle Folk Reb; men det kunde ogsaa hænde, at der kunde faas billigt Tovværk ved Strandingsauktioner; det trævledes saa op og blev brugeligt til Reb.

I Klitegnene lavede man Tøjer til Faar af Revlingris, og saa sent som 1880 saa jeg et saadant. Træpinde erstattede Søm.

Da kun Fæstegaarden avlede Rug, blev der for lidt Brødkorn til alle Hjem, og saa maatte det blandes med Byg eller Ærter; det sidste gav især Afsmag. Da Gaardene efterhaanden blev Selvejere, blev der solgt Jord til nye Hjem, og saa avledes der mere Rug. Disse nye Hjem, hvor smaa de end var, havde jo Bageovn, og her blev man fri for Ærtebrød.

For at holde sig frisk til næste Høst maatte Rugen tørres, ved at man lagde en Del af den i Ovnen efter hver Bagning. Efter Høst blev det altid drøftet, hvordan den nye Rug var at bage.

Til Jul skulde der være Vind nok til, at Møllen kunde male Julemelet - ellers skulde man til Vandmøllen. Men der var man jo ikke fast Kunde, saa Møllersvenden vendte gerne Ryggen til, indtil han fik en ekstra Skilling foruden Told. Nej det var ikke altid lige let i de Dage, men man tog det fra den morsomme Side, og Udstykningen var et stort Gode.

I de Tider eksisterede Tyveri da ogsaa, men under andre Former end nu. Der blev stjaalet Bier i Kube, og Faar blev slagtet paa Marken - saaledes en Nat, da der var Gilde paa Gaarden - og ligeledes, naar der var lagt Lærred ud til Blegning. Man plejede da at lade en af Pigerne holde Vagt; men det kunde ske, at Pigen fik Selskab paa sin Vagt af baade Karle og Piger, og saa fik de vel en Fest ud af det. Tyvene var bestemte Personer, som Folk egentlig godt kendte, men var kede af at røre ved. Da den energiske Herredsfoged Jansen kom, tog han sig af Sagen, og to eller tre fik Tugthusstraf.

Der var ogsaa dengang en Kone, der gik omkring i flere Sogne med et Hovedtørklæde, som Konerne kunde faa Lod i, der betaltes med Æg. Paa et eller andet Tidspunkt blev der kastet Lod om Tørklædet. Hun gik i flere Aar og sagde saa, hvem der havde vundet sidst, det var altid én langt borte fra, men Konerne prøvede altid igen.

Et Træk fra Retsvæsenet skal nævnes her: En lille Ejendom, der beboedes af en enlig Mand, brændte en Nat. Men Koen og alt Indbo var før Branden bragt ud. Manden købte et Hus, men ogsaa det brændte. Et Barnebarn, der laa hos ham om Natten, skulde ikke komme den Nat, og Naboen saa hans Køer staa ude - han havde glemt at faa dem ind. Alt Inventar var bragt ud, selv Dørene, og de laa endda akkurat lige i Kant oven paa hinanden, for han var en meget akkurat Mand.

Forhøret blev holdt i min Faders Hjem og formede sig saaledes: Sognefogden: "Ja - du har vel ikke selv brændt dit Hus af, Mads?"

"Nej, der er vel ingen, der tror saa ilde om mig", sagde Mads, og dermed var Sagen sluttet.

- Det var i 1824. Kresten og Stine vilde gifte sig.

Kresten var 28 Aar, og hans Hjem var det saakaldte "Stenhus" ved Vestervig Kloster. Han var Tømrer, og han havde samlet sig Værktøj og en Kiste med Klæder. Stine var 33 Aar og havde tjent i 20 Aar, sidst i "Toppensbjerg"; hun havde ogsaa en Kiste med Tøj, men ingen Penge. De faa Penge, hun fik i Løn, havde hun anvendt til at hjælpe sin Moder og Bedstemoder med; de boede nemlig sammen.

Nu var det saadan, at Kresten af en Slægtning kunde købe 10 Tdr. Sæde og 4 Tdr. Eng til at bygge paa. Kresten havde dels egne Penge, dels en Arv paa 100 Daler, og saa laante han af sit Søskendebarns Mand, Hjardemaal paa Bubbøl, 300 Daler. Deraf skulde han give 200 Daler for de 14 Tdr. Land. Saa var der 100 Daler tilbage til Bygning, Hest, Køer og Markredskaber. Men med uhyre Sparsommelighed lykkedes det at faa bygget Hjemmet. Der blev for en billig Penge købt noget af en gammel Lade, som saa blev sat op, og der boede de, til Stuehuset var færdigt. Der var et lille Kær paa Ejendommen, hvor Huset skulde bygges, for det var almindeligt dengang at bygge ved Vand. Ved Siden af Kæret lavede Stine et Ildsted med Trefod, og saa havde hun en mindre og en større Lergryde til madlavningen. - det var nemlig om Sommeren. Kresten var jo Tømrer, og det var ham til stor Nytte. Der blev købt 1400 Mursten til Sydsiden af Muren ud for de to smaa Stuer, ellers blev Muren klinet over det hele. Saa tog de unge Folk fat paa at lave vindtørrede Sten, der skulde anvendes til alle Skillevægge og til Ovnen, en Grubekedel og et muret Ildsted i Køkkenet, hvortil senere flyttedes Trefoden og de to Lergryder. Der var kun een Skorsten til Træk for Grubekedel, Ovn, Ildsted og Kakkelovn - den sidste var kun en lille, lav, firkantet Indretning.

Straataget blev laant til senere Tilbagelevering, nemlig naar der var høstet Rug. Saa blev der efterhaanden lavet Bord og Bænke, men det varede alligevel nogle Aar, inden det allernødvendigste var anskaffet. Senere blev der købt en Hest, Prisen var omkring 20 Daler, og to Køer samt nogle Faar. Saa anskaffedes der Vogn, Plov og Harve, som alt var brugte Ting.

Udenfor Huset sattes en Bindesten; den var nødvendig ved alle Hjem, Folk kom jo til Hest, hvem der da var lidt Gaardmand. Fra Bryggersdøren blev der lagt en Bro ud til Brønden. Denne var kun 5 Alen dyb; senere uddybedes den til 12 Alen, og nu graves der 20 Alen for at naa Vand. Det viser, hvordan Grundvandet ligger dybere nu end for de 125 Aar, som er gaaet siden.

Udgifter paa Ejendommen var Renter af de 300 Daler samt kgl. Skat: 11 Daler. Gang paa Gang maatte Kresten laane. Et Aar døde begge hans Køer. Kommuneskat var næsten intet, men der var et Vejstykke at holde vedlige og Tag til Skolen samt forskellige Naturalydelse. Men Pengeydelsen var det værste. I 1835 var der Misvækst, idet en 3 Dages Storm afslog næsten alt Kornet. Dog, Ærteavlen var i Behold, og saa blev Ærtemelet blandet i Rugen til Brødkorn.

1837 købte Kresten 10 Tdr. Land for 70 Specier. Stines Mor kom til deres Hjem i sine sidste Aar. Hun vævede og spandt for dem. Den gamle gik i bunden Trøje; for at spare vendte hun Vraggen ud. Den naaede dog aldrig at blive vendt!

Kresten havde en Smule Haandskrift. Han var en meget interesseret Mand. Et Minde om ham har vi i et stort Syskrin og et Hængeskab, begge af Eg, fint forarbejdet, saavel som en Lænestol, vi af Pietetsfølelse bevarer, i Stadsstuen. - Da Krestens Søn (min Fader) rejser til en Farbroder, siger Kresten: "Ja, du skal vel have lidt Penge med?" og da er der mange Dalere i Skuffen. Det var gaaet fremad.

I det daglige Liv tog Kvinderne deres store Part af Arbejdet, og bortset fra Arbejdet med at kline Vægge var der nok at gøre endda. Baade Koner og Piger hjalp til ved Høsten. De spredte Gødning og Mergel, jævnedes Tørv, rensede Korn med Sold og gik ved Lejlighed efter et Studespand. Gaardmandsdøtre fodrede og trak Kreaturer paa Marken. Syersker og Vævepigen tog Høsttjeneste og Husmandskoner ligesaa, og havde de en Ko hjemme, og hvad mere var, en Børneflokk, maaske et lille Spædbarn, kom de om ved det, idet venlige Medarbejdere tog deres Arbejde, mens de var et lille Løb hje mme. Saadan var der mange, der hjalp til med at tjene Penge til Huset.

Indboet i Stuerne var jo meget simpelt. Langs den ene Væg fandtes altid de gamle, indelukkede Senge, hvor der var slaaet Halmmaatter op langs Væggen for at skaane Tøjet. Til at begynde med havde Tjenestepigen Plads i samme Stue, men siden fik hun sit eget Kammer.

Folk laa som nævnt uden Linned om Natten. Man tog det ikke saa nøje dengang, og jeg har hørt fortælle for Sandhed følgende: I en Gaard var Pigen sen til at komme op til Folkenes Davre; naar de saa kom ind, maatte hun jo skynde sig, og saa greb hun lige et Tørklæde, som hun brugte skiftevis for og bag, alt eftersom hun løb mod Køkkenet eller Opholdsstuen.

Fra før Frimærkets Tid findes et gammelt Brev, hvorpaa der staar: Betalt til Thisted. Saa maatte Modtageren betale for Resten af Vejen! Disse Breve var lagt sammen paa de fire Sider, Konvolut kendtes ikke, og saa skrev man Adressen paa den glatte Side. Det blev klæbet til med runde Skiver, nogle brugte Lak, og nogenlunde Folk havde et Signet, ellers brugte man en Mønt. Der var enkelte Folk, som paatog sig Brevskrivningen for andre. det var nemlig ikke Hvermands Sag at skrive Breve. Naar Brevet var skrevet, dryssede man rent Gulvsand paa for at tørre Blækket.

I Historisk Aarbog for 1948 er S. 239 kortelig nævnt Villerup Højskole. Da Skolen og mit Hjem laa overfor hinanden med kun Vejen imellem, kender jeg jo lidt til den.

Det var i 1867, Carl Klausen og hans Hustru Martha samt hans Moder kom hertil. Han var Seminarist, meget frisindet og vist ogsaa af dem, der stiller Sagen paa Spidsen, noget ilter af Natur, og han kunde ikke forlige sig med Folkeskolen.

Martha havde været paa Kolds Højskole som Elev. De var begge gode Mennesker, der i al deres Færd kun vandt sig Venner. - Et Hus med Jord til blev indrettet med Skolestue, Spisestue og Sengesteder paa Loftet. Elevantallet var konstant 20-25. Pigerne boede og spiste paa Skolen, Karlene boede hos Naboer, nogle med Kost,

mens andre fik Kosten paa Skolen. Der var altid Tilfredshed mellem Eleverne baade med Clausen og Forholdene. Hvad der stod bag Skolen af Støtte, ved jeg ikke, men det hele var præget af alt for faa Penge, og det var manglende Kapital, der nødte Clausen til at holde op 10 Aar senere. Madam Clausen havde alt for lidt Hjælp til den store Husførelse; hun skulde jo hjælpe sin Mand i Skolen, og de arbejdede godt sammen. Havde der været Støtte til at udvide Lokalerne og holde en Lærer til Hjælp, kunde Villerup Højskole have været fortsat; det var Tider, hvor der var Fremgang for Højskolen. Clausen skaffede Foredragsholdere herop, ogsaa af Indre Missions

Pionerer; det sidste førte til et skarpt Sammenstød mellem Clausen og Pastor Riis Lowsen.

Da Clausen rejste, bad han mig, den læselystne Dreng, komme derop med en Sæk, som jeg fik fuld af Bøger, Blade og Billeder, og denne Sæk trillede jeg ned ad Bakken - jeg, der ikke ejede anden Bog end Valdemar Sejr! I Sækken fandtes Sange af den fynske Ungkarl Mads Hansen.

Clausen rejste til Randers og skrev derfra, at trods Skuffelser og Modgang tænkte de dog gerne paa Villerup Højskole og de ti Aars Arbejde med Ungdommen i Thy.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1951, side 191-203)